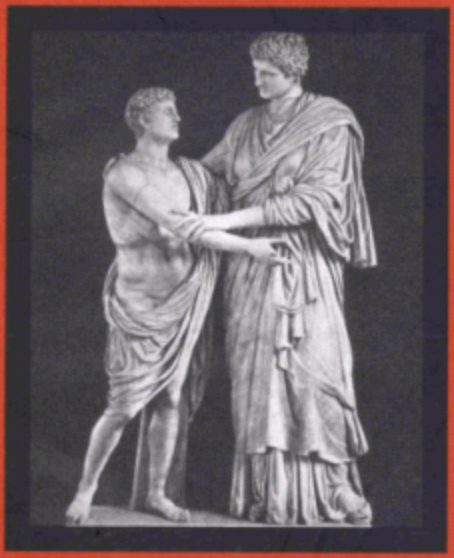

JAN PONĚŠICKÝ

Úvod do moderní psychoanalýzy

TRITON

TRITON

ÚVOD DO MODERNÍ PSYCHOANALÝZY

Jan Poněšický

tit. list

Jan Poněšický
Úvod do moderní psychoanalýzy

Tato kniha, ani žádná její část, nesmí být kopírována, rozmnožována, ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Autor:
MUDr. dipl. psych. Jan Poněšický
primář Psychoterapeutické kliniky MEDIAN v Berggiesshübelu, SRN

© Jan Poněšický, 2003
© TRITON, 2003
Cover © Libor Batrla, 2003

ISBN 80-7254-426-8

OBSAH

Úvod: Moderní psychoanalýza a problémy naší doby 9

1 Zneklidňující nevědomí 15
2 Společenské změny a vývoj psychoanalýzy ve 20. století 37
3 Vývoj, dynamika a struktura osobnosti 54
4 Psychoanalýza a princip učení 76
Jak si lze představit psychoterapeutický proces v rámci Pavlovské teorie učení? 83
Jak je možno aplikovat na psychoterapii procesy učení vyplývající z časné interakce mezi dítětem a matkou? 85
Proces učení z hlediska psychoanalýzy 87
Proces učení během psychoanalýzy 88
Role vůle v psychoanalýze 94
5 Tělesno a tělesnost v psychoanalýze a psychosomatice 97
6 Vztahovost a psychoanalytická teorie mezilidských vztahů. Práce se vztahem v psychoterapii 107
Vztahovost během psychoanalytické terapie 110
7 Účinné faktory v psychoanalytické psychoterapii 117
8 Skupinová analytická psychodynamika a psychoterapie 129
9 Třístupňový, psychoanalyticky fundovaný model skupinové psychoterapie 147
10 Závěr: Psychoanalýza, politika a kulturně-společenské dění 161

M. Černoušek: Kouzlo psychoanalytických začátků
(Chybné výkony a vtipy po sto letech) 173

O. Marlinová: Vztahovost v psychoanalýze
Příběh „Ledové princezny" 181

Rejstřík 193

se závěrečnou kazuistikou Olgy Marlinové
a vyznáním Michala Černouška

ÚVOD

MODERNÍ PSYCHOANALÝZA A PROBLÉMY NAŠÍ DOBY

Sigmund Freud a psychoanalýza – podobně jako Albert Einstein a teorie relativity – se staly symboly doby a pokroku ve vývoji lidstva i vědy minulého 20. století. Důkazem je i to, že mnohé psychoanalytické pojmy, jako nevědomí, chybné výkony, potlačení či projekce zakázaných přání či hnutí, komplex méněcennosti či narcismus, přešly do běžné hovorové řeči. Zároveň se stala psychoanalýza – původně léčebná metoda psychicky podmíněných tělesných příznaků, jakož i úzkostných a depresivních stavů – východiskem, zřídlem mnohých dalších psychoterapeutických metod, jež jsou navíc aplikovány na daleko větší, širší okruh psychosomatických i duševních chorob, potíží a problémů. Namátkou lze zde uvést psychodrama, gestalt terapii, transakční analýzu, bioenergetiku, imaginativní psychoterapii, traumaterapii, analytickou terapii C. G. Junga, skupinovou psychoterapii, rodinnou terapii či psychologické poradenství – u kořenů všech těchto směrů stáli psychoanalytici, kteří psychoanalýzu modifikovali vzhledem k určitému problému, aplikovali ji na určité onemocnění či se ji snažili přizpůsobit problematice té které doby.

Od doby svého vzniku však psychoanalýza nezůstala omezená na psychopatologii, nauku o dynamice a struktuře psychicky částečně či zcela podmíněných tělesných nebo duševních příznaků, a na psychoterapii, totiž jejich léčbu, nýbrž stala se i psychologickou teorií fungování osobností a zvláště v poslední době i vývojovou teorií, zabývající se výchovou a výstavbou dětské i dospělé osobnosti. Psychoanalýza ovlivnila pedagogiku jak zdravých, tak i problematických a těžko vychovatelných dětí,

zabývá se i antropologií včetně etiky, totiž toho, co je podstatou lidství, smyslem lidského života, i toho, jaké chování vede k jeho naplnění. Psychoanalýza se zabývá nevědomými procesy, které se odehrávají v malých i velkých skupinách, zabývá se totiž sociologií, historií a kulturou, analyzuje literární díla, vyjadřuje se i k mytologii a náboženství atd.

V této publikaci mi jde mimo jiné o to, zda lze psychoanalýzu načrtnout jako napínavou, stále se vyvíjející a hledající vědu o člověku. Budeme se například zabývat tím, co je podstatou osobnosti: jsou to pouze paměťové stopy toho všeho, co jsme prožili, či jejich jakási biologicko-kybernetická organizace v našem mozku, jsou to naše vlastnosti, které psychologové zjišťují různými testy, či se jedná o pouhé abstrakce vyvozené z našeho zvykového chování, tudíž o závěry, které činíme my i ostatní lidé podrobným pozorováním, anebo je naše osobnost založena a nesena něčím hlubším, jakýmsi naším jádrem, pravým já? Je psychologický popis určité osobnosti spíše jakýmsi stručným pomocným modelem za účelem rychlé orientace? Neodpovídal by například básnický popis určité osoby, její přirovnání k nějakému obrazu či melodii, přesněji jejímu vystižení, nebyl by takový popis tudíž ve skutečnosti vědečtější? A neslouží dokonce náš sebeobraz, sebepojetí, to, na čem si zakládáme a jak se definujeme, víceméně našemu narcistickému sebeuspokojení, anebo – ve zdravějším slova smyslu – naší potřebě konkrétní, hmatatelné identitě a tím i odlišení se?

Neméně napínavé je zabývání se jak specifikou lidského bytí, tak i etikou coby vědou o správném jednání a žití, jež zahrnuje zdraví, naplněnost vlastního života i sociální aspekt spolužití. Jde například o to, zdali se člověk musí smířit s tím, že je bytost ve svém jádru konfliktní, což se projevuje jak v jeho vztahu k sobě samému, tak k ostatním, s tím, že snad neexistuje žádná pouze čistá láska, žádné pouze nesobecké dávání. Snad každého musí zajímat, zda jde ze života člověka i společnosti odstranit zlo, závist a násilí, zda lze sladit náš egoismus, fakt, že jsme si sami nejbližší a nedokážeme se plně vcítit do osobnosti druhého, s altruismem, se snahou žít v míru a toleranci. Je to o bazálních lidských motivacích, touhách, otázkách po možnosti jejich naplnění a na druhé straně po původu existen-

ciální lidské úzkosti. Psychoanalýza rozebírá, často velmi kriticky, lidské hodnoty a ptá se kupříkladu, do jaké míry člověk, který koná takzvané dobro tím, že se pro každého obětuje, nemyslí na sebe, jde mu jen o rodinnou či sousedskou harmonii, je opravdu dobrý, když se kupříkladu nechá využívat jinými, když rázně nezakročí proti nespravedlnosti. Jedná se o dobrého člověka, či spíše o zbabělého jedince, který se vyhýbá konfliktům? Jiným příkladem by mohla být odvaha vystoupit například proti dřívějšímu komunistickému režimu, proti anonymní moci u člověka, který se v přímém meziosobním styku chová spíše přizpůsobivě, úzkostně, neodváží se prosadit v manželství, jeho nepevnost v osobním životě se projevovala nevěrou, kdykoli k tomu byla příležitost. Jak to vysvětlit? Uklidňuje si například své svědomí za rozháraný osobní život neústupným chováním proti stávajícímu režimu, je to jakési sebepotrestání za o to méně morální život v osobním styku, uspokojuje to úroveň jeho narcistické potřeby po popularitě?

Zde se dostáváme k neméně důležité charakteristice psychoanalýzy coby často revoluční, pobuřující a zneklidňující vědy, jež se vždy jednoznačně stavěla a i dnes se zasazuje o to, aby se člověk stal svobodnějším, suverénním a snažil se být sám sobě věrný. Tato její snaha je zřetelná jak v teorii, tak i v psychoterapeutické praxi. Narozdíl například od behavioristické psychoterapie se v psychoanalýze nerýsuje před očima cíl šťastného či hladce fungujícího člověka, chorobné příznaky jí nejsou jen chybně naučenými reakcemi, nýbrž výrazem konfliktovosti člověka, zvlášť mezi ním a společností, ve které žije. Tím je samozřejmě zneklidňující a nepohodlná jak společenskému režimu, tak i rodinám, ve kterých se společností do značné míry ovlivněná výchova a formování dětí děje. V podstatě jde o to, do jaké míry rodina, společnost respektuje svobodný vývoj dítěte, zda nezanedbává některé jeho důležité potřeby či mu je nezakazuje, nezúskostňuje je a tím jeho život neochuzuje, na druhé straně jde však o to, co je dětem od samého počátku třeba vštěpovat, jak zvláště podporovat jejich sociální cítění, jak jim umožnit co nejbohatší osobní a meziosobní zkušenosti. Opět teoreticky zajímavá je otázka, do jaké míry jde opravdu o konflikt mezi biologickou podstatou člověka

a jeho usilováním o vlastní přežití a přežití jeho potomstva a mezi jeho zájmem na druhých, na meziosobních vztazích, popřípadě na stavu celé společnosti, ve které žije. Pakliže jej charakterizuje schopnost i potřeba seberealizace a empatie, sociálního cítění, uspokojení ze spolupráce i vztahovosti, tak proč tyto duchovní hodnoty v našem světě nepřevažují?

Jde mi tudíž i o to, popsat psychoanalýzu jako inspirativní projekt, jako neustálou nikdy nekončící diskusi o člověku i jeho místě ve společnosti. Přitom nelze společnost, společenské poměry (ať hospodářské či patriarchální) chápat coby jakousi danost, jako nějaké odcizené společenské zákonitosti, pod kterými většina obyvatel trpí. Spíše je nutné se zamyslet nad tím, jak všichni na takovémto uspořádání společnosti participujeme, co to každému z nás přináší, čemu se tím vyhneme, například odpovědnosti. Jindy jde o pohodlné projekce: když se vlastní negativní hnutí vtírají naší mysli, přeneseme je na jiné. Proto jsou takovéto předsudky odolné proti rozumným námitkám, poněvadž vycházejí z nás samých a odlehčují naše vlastní svědomí, respektive přispívají k jakémusi očištění sama sebe, když veškerou špínu projikujeme do druhých. Zároveň se i podílíme na tom, za čím celá ta která společnost stojí a co na druhé straně nerespektuje či potlačuje, jako například poctivost, právní normy, jindy opět převažují materiální hodnoty a úspěch a výsledná lidská bída, strádání, jež není vědomě reflektováno, se stává tím, co se může na podvědomé úrovni projevit poruchou dosavadního fungování ve formě neurotického příznaku, onemocnění, nepochopitelných úzkostí, odmítání jídla apod.

Snad již z uvedeného vyplynulo, že psychoanalýza není pouze jakási stoická věda, jež všechno zpochybňuje, jež se smiřuje s konfliktovostí člověka a nepolepšitelností lidstva, psychoanalýza se naopak snaží jak v individuální, tak i ve společenské rovině zvědoměním a uvědoměním všeho toho, co se v něm i okolo něj děje, člověka emancipovat a aktivovat, otevírat mu oči, nespokojovat se s pouhým přizpůsobením se. To vše lze nejdetailněji pozorovat i ve vývoji psychoanalýzy coby léčebné metody, jež se neustále demokratizuje. V žádné jiné terapeutické metodě se nezabývá terapeut tak intenzivně vztahem mezi ním a pacientem,

klade si neustále otázku, do jaké míry i on něco nepotlačuje, něčemu se nevyhýbá, do jaké míry vidí situaci, již líčí pacient, též svým způsobem zkresleně a subjektivně, do jaké míry musí on sám změnit své vidění pacientů, postoj k jejich problémům, což opět souvisí s jeho nazíráním na sebe sama i chování k druhým.

Zde je vhodné čtenáře seznámit s tím, za co bývá psychoanalýza často ze zcela protilehlých pozic kritizována, aby si o tom vytvořil vlastní názor. Přírodovědci jí vytýkají, že není dost vědecká, její hypotézy nejsou spolehlivě dokazatelné, ba že dokonce sami psychoanalytici chápou, interpretují chování i příznaky pacientů odlišně. To je v mých očích spíše přednost, jež vyvrací námitky z opačného, duchovně zaměřeného či fenomenologického tábora, že totiž psychoanalytici redukují duševní svět pacientů dle svých neměnných hypotéz a modelů fungování osobnosti. Psychoanalýza si nedělá nárok na vševědoucnost, naopak se chápe jako poněkud zvláštní věda, která se stále vyvíjí v souvislosti s vývojem společnosti. Fenomenologicky orientovaná daseinsanalýza ji kritizuje za jakousi konzervativní předpojatost a sama se domnívá, že nepředpojatě, bez vmezeřených teorií dokáže příhodněji porozumět člověku. Zde je psychoanalýza dokonce daleko zdrženlivější, tvrdíc, že se nelze z vlastního subjektivního, a tudíž vždy nějak jednostranného pohledu vyvázat. Cestu k větší objektivitě vidím spíše ve vytváření nových hypotéz a ve vědeckých diskusích o nich, zvláště o výsledcích jejich aplikace na řešení lidských problémů, nežli ve víře v možnost bezprostřední nezaujatosti.

Kromě toho jsem toho názoru, že věda a jí vytvářené teorie jsou způsoby strukturace skutečnosti, jež nám umožňují se v ní co nejlépe orientovat, podmaňovat si přírodu, zasahovat do ní, předpovídat, v našem případě uzdravovat – zabývat se pravdou, kauzalitou či finalitou se rovná antropomorfizaci přírody, jež se nám tím zdá bližší, srozumitelnější, méně ohrožující, méně neznámá.

Když jsem se rozhodoval napsat tuto knížku, uvažoval jsem, zda by se neměla jmenovat Úvod do současné psychoanalýzy. Tuto myšlenku jsem však posléze zavrhl, poněvadž bych musel popsat nejrůznější současné psychoanalytické směry, což by přesahovalo rozsah této publikace, zároveň

existuje na toto téma již dostatek příslušné literatury. Zároveň bych chtěl upozornit na to, že se samozřejmě jedná o subjektivní pohled odrážející mou vlastní cestu, jež vedla od klasické Freudovy psychoanalýzy, která byla víceméně ilegálně provozována celou dobu totality v Praze, k moderní psychoanalýze reprezentované jmény jako Heigl, Richter, Mentzos, Lorenzer, Bauriedel či König v Německu anebo spojená s psychoanalytiky jako Kohut, Kernberg, Wurmser či Sandler v USA. Bude se jednat o náčrt hlubinné psychologie osobnosti, jež zahrnuje jak zdravý, tak i abnormální vývoj osobnosti, zabývající se jejími hierarchicky uspořádanými organizačními rovinami (od tělesných k duševním a interpersonálním, zdůrazňujícím jak význam dynamiky, tak i struktury osobnosti). Samozřejmě mi jde i o vlastní příspěvek, jejž vidím ve své snaze o integraci hlubinného psychologického, behaviorálního i humanistického pojetí člověka na pozadí psychoanalytického výkladu a porozumění, a podobně mi jde o pokus integrace často kontroverzně koncipovaných psychoterapeutických představ buď coby hermeneutického výkladu potíží a problémů pacienta, či na druhé straně coby víceméně objektivní poruchy či zábrany v psychickém vývoji, ve zdravém psychickém fungování.

Chtěl bych tímto vyplnit i jistou mezeru v odborné literatuře mezi nutností sestudovat objemné svazky původní i sekundární literatury týkající se psychoanalýzy a mezi populárními, často povrchními či jednostrannými příručkami. Pokouším se tím navázat na obdivuhodně jasnou a stručnou knihu Davida Raporta z roku 1967 *O struktuře psychoanalytické teorie*, jakož i na útlou, byť neobyčejně hutnou knihu Sandlera, Holdera a Dareho *Základní pojmy v psychoanalytické teorii*, jež se dočkala v roce 2002 již sedmého vydání.

Autor, žijící dlouhá léta v emigraci, se omlouvá za některé poněkud neobvykle formulované myšlenky a za ne zcela korektní slovosled.

1. kapitola

ZNEKLIDŇUJÍCÍ NEVĚDOMÍ

Existenci nevědomí mnozí filozofové i psychologové odmítají: co není vědomé, pozorovatelné, tudíž skutečné, nemá co existovat, buď něco je, anebo to není. Jakési vynořování a zvědomování citových hnutí, postojů či myšlenek, jež jsou uskladněny v našem nevědomí, nelze prokázat. Jdou-li někteří psychoterapeuti přesto do „hloubky", pak se jedná spíše o nové závěry, o promyšlení dosavadního chování, vztahu k sobě i k lidem.

Tomu však odporuje běžná lidská zkušenost. Téměř na každém kroku, aniž bychom to takto nazývali, poukazujeme na nevědomé pohnutky druhého či dokonce části veškeré populace. Tak je celé emancipační hnutí živeno předpokladem, že si muži dokazují své mužství, svou sílu na úkor žen, a muži opět často podsouvají ženám tendence jim přistřihovat křídla, vázat je na sebe. V hádce se osopí žena na muže se slovy: „Ty už mě nemáš rád!" nebo „Díváš se neustále po jiných!", onen to vehementně popře. Osloveny byly nevědomé tendence, o nichž dotyčný opravdu nic nevěděl, ba dokonce (ale tím spíše!) se pokládal a ostatními byl pokládán za člověka přísných morálních zásad. Ale právě ony mohou mít ten smysl, že zastiňují – opět před ním samým a ostatními – jeho nejniternější pohnutky. O jeptiškách či starých pannách existuje řada vtipů a kritických poznámek, že za jejich zbožností a kritikou krásných dívek se skrývá nevědomá závist, jejich tím bujnější fantazie o zvrhlosti mládeže. Když kněží ve středověku prohlíželi velice důkladně krásné čarodějnice, aby zjistili, zdali u nich nenajdou nějaká ďábelská znamení,

tak ukojovali pod rouškou boje proti kacířství vlastní nevědomé až zvrhlé sexuální touhy promíšené se sadismem. A co si máme myslet o hodných otcích, majících jistě tu nejvznešenější představu o sobě samých, kteří chladnokrevně mučili miliony „méněcenných" židů a cikánů ve jménu ozdravění lidstva? Stejně tak jsou silné nevědomé motivy látkou nesčetných pohádek, románů a detektivek, jež jsou mnohdy vykresleny coby osud, kterému je těžko ujít. Příkladem může být člověk, jenž je hnán a ovládán svou lakotností (v románech Flauberta či Moliéra), touhou po slávě a vyniknutí (Napoleon), po kráse v pohádce o Sněhurce a její maceše, po moci (Stalin), po odplatě (Hitler), lidé, kteří se sami ruinují (jeden z častých nevědomých motivů hazardních hráčů) – to vše nás dokonce fascinuje. Proč se člověk přesto brání představě tzv. dynamického nevědomí, to znamená nevědomých pohnutek, motivací, přání či úzkostí, jež neustále ovlivňují naše chování? Vždyť se to děje tím spíše, čím více to potlačujeme, nepřipouštíme do našeho vědomého prožívání a jednání. V určitém kritickém bodě vzniklého psychického napětí se tyto pohnutky začínají nějakým, byť i nepřímým způsobem prosazovat, aby byly posléze tím více utlumeny či přeměněny v nějaké sice podobné chování, které však není pro toho kterého jedince tak zjevné či nepřijatelné. Tím mohou být i neurotické symptomy, ve kterých se obvykle projevuje jak náznak uspokojení zakázané tendence, tak i potrestání ve formě trpění. Tak například nedostatek lásky v útlém dětství má za následek touhu po jejím tehdejším naplnění, což se vine jako červená nit celým dalším životem – a právě tato absolutnost harmonie a porozumění je nevědomá. Přesto dělá takový člověk pro to vše, vyhýbá se konfliktům, obětuje se, stále znovu a znovu se zklamává, neuvědomuje si, že očekává to, co mělo přijít od matky a co je v dospělém věku neuskutečnitelné, leda jiným, zralejším a realističtějším způsobem.

V dynamickém pojetí nevědomí tudíž nejde jen o to, že některé naše chování či postoje jsou jaksi automatické, nevědomé v tom smyslu, že něco zrovna nemáme ve vědomí, že jsme se nad něčím důkladně nezamysleli, něco si pořádně neuvědomili, nýbrž jde o působící citově-motivační pohnutky, které mohou daleko silněji ovlivňovat naše jednání, náš

život, výběr partnera, štěstí či neštěstí než náš tak vysoce ceněný rozum, naše vědomé úvahy a rozhodnutí. Čtenář jistě tuší, o co tu jde. Připustit si, že nejsme tak říkajíc pány ve vlastním domě – to uštědří ránu našemu sebevědomí. Jaký politik si například připustil, že mu jde (byť i nevědomě) o slávu, zapsání se do historie, o uznání světovými kapacitami, o moc coby reakci na sebenejistotu či o možnost režírovat celou společnost? Jaká pacientka, trpící depresí, by chtěla vzít odpovědnost za příčinné (dosud nevědomé) pohnutky po naprostém vlastnění partnera, po jeho stálé blízkosti a bezpodmínečném porozumění (a tím za neustálé zklamání a frustrace), a dokonce za neoprávněné obviňování partnera z necitlivosti, místo aby jej politovala? Jaký pacient, trpící bolestmi u srdce a trvající stále na nových vyšetřeních, by si chtěl přiznat, že trpí nevědomým strachem z pracovního či intimního selhání a přesunuje tuto úzkost na orgán, který se k této problematice hodí: srdce coby symbol neustálé činnosti a výkonnosti (srdce je též symbolem lásky – i její ztráta zde může hrát důležitou roli). Musel by se totiž smířit s ubýváním svých sil, s konkurencí, s mladými rivaly, se včasným odchodem ze špičkové pozice, musel by se zabývat tím, proč je to pro něj tak obtížné atd. Bohužel se právě tito lidé vyslovují proti tomu něco rozebírat či analyzovat; vše nevědomé, včetně snů – kde vědomá cenzura nevědomí „spí" – považují za přehnané, subjektivně zavádějící až škodlivé. Jistě, existují i tzv. divoké interpretace (výklady) veškerého chování, které se mohou stát v rukou nezodpovědných jedinců i „ranami pod pás" atd. O možnostech a mezích objektivního pohledu na druhého (zvláště během psychoterapie) pojednáme v příslušné kapitole. To však neodůvodňuje onen negativní postoj – i když je možno jej chápat. Vždyť lidstvo muselo spolknout (a děje se tak i nadále) tolik ran svému sebevědomí! Začalo to již Koperníkem, jenž musel tvrdě bojovat za svůj objev, že Země není středem univerza (jemu ve skutečnosti „pomohlo" emoční a společné zaujetí v sektě uctívající slunce); Charles Darwin svrhl člověka z podestu božího syna do živočišné říše opic, od kterých se v genetické výbavě jen nepatrně odlišujeme; Sigmund Freud poukázal na fakt, že nás více ovlivňuje nevědomí nežli naše vědomé pohnutky (což potvrzuje i moderní

psychoneurobiologie; vše již předem rozhodne náš limbický systém, jenž nám to signalizuje prostřednictvím citů, dle kterých se pak řídíme a teprve poté si vše odůvodňujeme, domnívajíce se, že jsme ve svém chování svobodní a rozumní). Mimo jiné se k tomuto tématu vyjádřil i Platón, jenž přirovnal postavení člověka ve světě k jezdci na dvoukolce tažené dvěma divokými koňmi; ubohý jezdec (naše vědomí) pouze dělá, že kočár řídí tam, kam se řítí.

Psychoanalýza, jež zdaleka není pouze jakousi vědou o sexualitě, pudech či mechanikách uvnitř člověka, zabývajíc se výkladem lidského života a jeho psychodynamikou i strukturou, poukázala na další omezení naší tak ceněné svobody a suverenity: kromě naší biologické výbavy a nervově-psychologické organizace je to v prvé řadě naše **řeč**, jež dává našim zážitkům se světem názvy, to jest zvědomuje je. Může být však vše zvědoměno, označeno slovně? Celé spektrum našich zážitků, emočních stavů dítěte, které se učí mluvit? Má na to všechno maminka čas? Dítě se snaží pojmově uchopit to, co je pro ně v tom kterém stadiu vývoje důležité, vytváří senzomotorická schémata (Piaget), respektive se etablují určité formy interakcí (Lorenzer). Prvé zkušenosti dítěte se ukládají do jeho paměti coby ještě nesymbolizované (dosud slovně nezdvojené) zážitkové scény. Teprve postupně se předmětné představy označují a spojují se se slovními představami. Rodiče napomáhají tomuto vývoji tím, že se vcítěním do dítěte snaží svět i zážitky v něm pojmenovat: když je dítě například neklidné, maminka může říci: „Ty teď máš určitě žízeň a chtěl bys něco pít, hned ti to přinesu.“ Zde ovšem narážíme na onu nesnáz: co když onen neklid znamenal spíše přání po blízkosti matky? Co když tyto signály, jež dává dítě svým chováním najevo, nejsou adekvátně slovně označeny a zvědoměny, jsou dokonce falešně interpretovány? Do jaké míry se na tom podílí určitá atmosféra, „filozofie“ té které rodiny (například jde o to, v žádném případě dítě nerozmazlovat, zklamání a brečení se označuje za slabost či trucovitost)? Jak se na výsledném, tzn. vědomém označení podílí úzkosti jejích členů (potřeba blízkosti je například odmítána jako neustálé věšení se na maminku či jako myšlení jen na sebe)? Přitom nejde jen o represivní deformace rodinného

prostředí, nýbrž i o nejvhodnější strategii „úspěchu“ – jenž spočívá dle stadia vývoje například v jistotě kontaktu, dosahování lásky či uznání, ale i dostatečné svobody. Jednou se osvědčí tajnůstkářství, podvody a lhaní, jindy naprosté přizpůsobení se očekávání rodičů dáním se jim zcela k dispozici, v extrémním případě jako obětní beránek – jen aby se oni sami mezi sebou nehádali a nerozešli se. Jindy jde prostě o nedostatek času či o neustálé konflikty v rodině, o nemoc některého jejího člena atd. Kromě toho dítě postupně nahlédne, že harmonická symbióza s matkou není možná, dochází k oboustranným drobným frustracím, dítě není schopno zcela odpovídat matčiným představám, což může vést k oboustranným depresivním reakcím. Záleží samozřejmě na tom, co za tyto frustrace a ztráty dítě „dostane“, jak prožívá své pokroky ve svém motorickém a intelektuálním vývoji, nakolik je to rodiči podporováno a s hrdostí sledováno. Měla by převládat radost nad vyšší mírou vlastních kompetencí, nad objevováním nových možností, nad dobýváním světa – a to na obou stranách.

Prostřednictvím rodiny se však podílí na **neoznačení či falešném označení určitých mezilidských zkušeností** i celá kultura. Tak se smutek a slzy u chlapců označují jako slabost („chlapci nepláčou“) a prosazující se chování u dívek jako drzost. Dá se zde říci, že společenské a kulturní vlivy se projevují již v procesu získávání řeči a uvědomování si, respektive získávání vědomí o sobě i o světě, což ovlivňuje – omezuje naše původně komplexní prožívání. Francouzský psychoanalytik a filozof Lacan to spojuje s vyhnáním z ráje, se vzdáním se fantazie ve prospěch binárního základu naší řeči – což souvisí s častou depresivní fází dítěte okolo prvního až druhého roku života. Stávající civilizace i morální představy tudíž ovlivňují a omezují naše prožívání, vše, co se do tohoto historického horizontu dané epochy nehodí, jako by neexistovalo, anebo zůstává jako takzvané primární (to je dosud nikdy neuvědomované) nevědomí skryto. Toto společensky produkované nevědomí je tedy výsledkem konfliktu mezi lidskou přirozeností a kulturou. Naše civilizace potlačuje něco z našeho biologického vybavení, to, co se do ní nehodí, na druhé straně to není beze zbytku možné, protože ono specificky

lidsky biologické vybavení garantuje naše přežití a je narozdíl od konkrétních složitých zvířecích instinktů extrémně plastické, a tudíž schopné diferenciace a stálého učení. Jedná se na jedné straně o garanci, respektive snahu po přežití rodu, reprezentovanou sexuálním pudem v širokém slova smyslu – zahrnující nejen rozmnožování, nýbrž i starost o potomstvo, sociální cit a empatii, radost ze vztahu i smutek z jeho ztráty, tendenci ke spolupráci apod. Mohlo by se říci, že se jedná o jakousi organizující a zároveň sociální tendenci, zahrnující růst a vývoj, vytváření stále větších sociálních celků. Na druhé straně jde o stejně široce pojatou agresivitu, znamenající jak prosazení se, tak i energické bránění se proti ohrožení, přehmatům či nespravedlnosti, jakož i tendenci podmaňování si světa. Obě tato Freudem nazývaná pudová hnutí, jednak libido (později eros), jednak destrudo (thanatos, agresivita) se spolu mísí, jak to například vidíme v případě pronikavé zvídavosti, chránění domova, dobývání partnera atd. Otto Kernberg se domnívá, že vrozené jsou spíše citové dispozice, jako radost z uspokojení potřeb, pocit jistoty, jenž je hledán ve vztazích, vztek a zlost coby reakce na frustraci, úzkost, jež signalizuje nebezpečí, smutek, jenž signalizuje přání po ztraceném, hnus coby obranná reakce, zvědavost coby orientační pohnutka atd. Tyto city se spojují v klastry, které jsou libé a znamenají tendenci se určitým směrem chovat, jež řadí psychoanalýza pod pojem libida, erotu, a naopak nebezpečí aktivuje tendenci k boji či k útěku, signalizuje nelibost či nebezpečí a souvisí s pudem agrese až s destrukcí. V jistém smyslu zde jde i o tendenci k separaci, k ohraničení se, k individuaci, někdy až agresivním způsobem. Jde o jakýsi vrozený citový kompas, jenž nás nasměrovává na to, co je pro nás správné. To „správné“ neznamená nějaký hedonismus, tedy pouhou snahu po slasti a vyhýbání se nelibosti, jak to původně formuloval Sigmund Freud v návaznosti na Arthura Schopenhauera, který již před ním upozornil na to, že příjemnost a citové uspokojení je signálem pro správnost ve smyslu přežití a uchování rodu. City nás spíše vedou na cestu k bezpečí, respektive signalizují hrozbu nebezpečí, sociální city podmiňují vztahové a altruistické chování, pakliže se chováme hrdě a odvážně, dostaví se pocit vnitřního uspokojení, respektujeme-li své možnosti a hra-

nice ve vztahu k sobě i druhým, tak jsme odměněni pocitem uklidnění – jak to prožívají děti, jsou-li jim jasně signalizovány hranice, jež překračují např. ve vztahu k rodičům. K tomu se podrobněji vrátíme v kapitole o lidské motivaci.

Dodnes kontroverzní diskuse je vedena kolem destruktivních, agresivních (totéž i autoagresivních, sadistických a masochistických) tendencí. Jedná se opravdu o vrozenou a různě silnou vlastnost, jež by měla být socializována, sublimována do společensky přijatelného chování, například ve smyslu energičnosti, ctižádostivosti, průbojnosti a odvahy? A zmizí pak ona původní hrubá agresivita (z nás, nebo chcete-li z našeho mozku) navždy, či je možno se k ní vrátit, například v situaci, kdy jsou příslušné sociální normy a sankce mimo platnost – jak to vídáváme ve válce, v zajateckých táborech apod.? Erich Fromm a později i Heinz Kohut zastávají jiný názor: agresivita je reakcí na nevhodné, frustrující zacházení, je ve své podstatě reaktivní, nanejvýše se lidé liší v síle a prudkosti této obranné reakce.

Ať je to tak nebo onak, faktem zůstává, že různé citové tendence či reakce a s tím spojené chování u dítěte „narážejí" na různé odpovědi okolí, jež mají vždy buď pozitivní, posilující, či negativní aspekt a vliv. Jak jsme si již řekli, i žádná odpověď je odpověď, jež zanechává následky, ať je to již jakési psychické zchudnutí, jež se později může projevit sníženou schopností sebereflexe, introspekce, stáhnutím se do sebe, zatrpknutím. Napětí, které vzniká tím, že se určitá reakce nepřeměnila ve vzájemnou mezilidskou interakci a následkem toho se nedostala do řečové podoby a do vědomí, a tudíž ani do smysluplného konání, může narůstat a vést k psychosomatickým příznakům. Častěji se určité emoční reakce, jako je zlost, závist, rivalita či žárlivost, projevují v různých převlecích znovu a znovu, rodiče i dítě si je uvědomují, avšak podle svých výchovných představ se rodiče na dítě tu oboří, tu je potrestají či se od něj odvrátí, dítě je však ke svému přežití (jejich přízeň a podporu) nutně potřebuje, a tak aby nedocházelo k těmto konfliktům, nepotlačí jen toto chování, nýbrž i příslušné citové hnutí. Z hlediska vnějšího pozorovatele můžeme říci, že dítě přesune úzkost, kterou cítí, když je odmítáno rodiči, z inter-

personálního prostoru na ono citové hnutí, jež je pak onou úzkostí drženo v šachu, což je ekonomičtější: jde to totiž tak daleko, že dítě například vůbec ve frustrující situaci zlost nepocítí, její místo „obsadilo" chování nařízené či očekávané od rodičů. Ona citová hnutí či celé interakční „scenérie" se vytěsňují do nevědomí, jež je pak možno nazvat sekundární. V dětství je tudíž situace taková, že se dítě i rodiče vyhýbají určitým emočním interakcím, například hádkám či poskytování vzájemné svobody, čímž se životní možnosti více či méně redukují ve prospěch vzájemného hladkého fungování. Oběma stranám to vyhovuje, respektive by měly z příliš jiného chování obavy. Nicméně dostane-li se dítě do jiného prostředí – do školy a později do zaměstnání – nevyhne se situacím, které byly doma tabuizované, a reaguje na ně původní úzkostí, jež bývá spojena i s pocity viny za chování, které rodiče nějakým způsobem neschvalovali, odsuzovali, trestali či vyčítali. Přitom může zůstat i nadále původní citové (zde například agresivní) hnutí nevědomé, spolu se vším tím, co souvisí s jeho vytěsněním, se vším, co by je mohlo připomenout. Znamená, že je nevědomá nejen ona biologická, respektive raně dětská stránka osobnosti, ve které vznikají nejrůznější impulzy, jež si jaksi razí cestu k vědomí a k možnosti se projevit, nýbrž i zamezující, potlačující či zatemňující manévry, jež jsou motivovány jak obavou z možných následků, tak i z vlastní zvnitřnělé morálky (svědomí). Problém je tedy v tom, že se nedostává dost sebevědomí či odvahy se přesvědčit, zdali to které jednání, jež se neschvalovalo během výchovy, opravdu ostatní lidé odsuzují. Dále jde o to, aby každý sám zhodnotil, zda to které chování je morálně správné, či někomu neoprávněně škodí. Někdy je dokonce ovlivňováno naše chování více zákazy nežli potlačenými impulzy: takoví lidé jsou k sobě neobyčejně tvrdí, či musí neustále trpět, odůvodňujíce to tu jakýmsi posláním, mučednictvím, tu opět přehnanou pracovitostí atd.

Do vědomí se totiž nedostane to z lidské přirozenosti a raných zážitků, co nebylo nikdy zvědoměno či co bylo potlačeno. K tomu prvému řadí C. G. Jung i tak zvané **kolektivní nevědomí**, jehož podkladem je podobnost mezi starými mýty, ságami a pohádkami a určitými typickými jednáními. Usuzuje na prehistorickou moudrost přenášenou na po-

tomstvo, na takzvaná archetypální řešení bazálních lidských konfliktních či mezních situací, které by dávaly klíč ke smysluplnému jednání. Psychoanalýza se však narozdíl od analytické psychologie C. G. Junga věnuje zkoumání nevědomí, nevědomých psychických procesů, podmíněných oněmi potlačujícími vlivy během života pacienta, což je nejen psychologicky odůvodnitelné, nýbrž (zvláště v poslední době) i neurologicky prokazatelné, především u takzvaných traumatických neuróz. Tam, kde nastane **psychické trauma**, jež přesahuje naši dosavadní představitelnost a jemuž jsme bezmocně bez spoluúčasti či podpory okolí vystaveni, se nedostanou příslušné vjemy do oblasti mozku, kde dochází k jejich zpracování, zvědomění a zapamatování. Trauma či jeho nezpracovaná část zůstává v nevědomí a neustálá snaha je přece jen zvládnout a zpracovat vede k neustálým opakováním částí této situace (vytržených z celkové souvislosti), k průvodním tělesným reakcím a k celkovému psychickému i fyzickému vyčerpání. Jedná se o zvláštní stav desymbolizace, vnímání i pamatování si pouze na konkrétní předmětné úrovni bez uvědomění si skutečné významovosti a dosahu celé situace. To vše lze jak experimentálně psychologicky sledovat, tak i prokázat složitými zobrazovacími metodami mozkové činnosti.

To nás přivádí k dalšímu pohledu na nevědomí: nejde jen o jakési skladiště nevědomých či potlačených zážitků a potlačených psychických hnutí, nýbrž jde o aktivní činnost, o neustále nové automaticky nevědomé **pokusy změnit či vyřešit** původní traumatickou, úzkostnou či prostě omezující psychickou situaci. Psychoanalytici, kteří tento boj mezi tendencí po větší osobní svobodě (provázené pocity úzkosti či viny) během terapie sledují, referují o tom, jak je jejich pacienti neustále zkouší, testují, co vydrží a jak na ně budou reagovat. Tu si dovolí chovat se spontánně, tu se opět přizpůsobí a chovají se jako vzorní, pilní pacienti sledující, zdali se tím nechá terapeut ukolébat, zdali od nich vlastně očekává to samé co rodiče, či zda od něj mohou očekávat víc. I mnohé neurotické symptomy lze chápat jako nevědomé pokusy o řešení určité konfliktní emocionální situace – spastická paréza pravé nohy se ukázala být u jedné pacientky kompromisem mezi útěkem z domova, obavou z toho na-

rušit domácí harmonii i zakázaným hnutím někoho nakopnout. Fakt, že určité zamýšlené či načaté řešení takovéto situace není dovedeno do konce, vede k nekonečnému opakování, to znamená k chronické symptomatologii. To zdůrazňuje zvláště gestaltistická psychologie a psychoterapie. Neuskutečněné záměry mají tendenci k neustálému opakování v nejrůznějších, třeba i vzdáleně odvozených podobách, jako například udržování pedantického pořádku ve službě naprosté kontroly a moci. Vlastní odmítaná či opovrhovaná přání a tužby přisuzujeme ostatním, neboť se nám neustále vnucují a je nutno je přesunout jinam. Tak někteří lidé nachází okolo sebe stále někoho, často dokonce i souseda či jinou kulturu, kdo je nepřátelský, zlý, egoistický atd. Předsudky o cikánech i černoších jsou proto tak silné, poněvadž nám umožňují zbavit se vlastního pocitu méněcennosti; kromě toho označením jiných za podřadné se člověk může cítit nadřazený. Změna postoje se proto vymyká racionální osvětě a byla by možná jen tehdy, konfrontoval-li by se takový člověk sám se sebou. S jistou dávkou nadsazení je možno říci: „Řekni mi, co si myslíš o lidech, a já ti řeknu, jaký jsi."

Někteří psychoanalytici se vyhýbají onomu přece jen kontroverzně diskutovanému pojmu nevědomí a nahrazují jej zřejměji pozorovatelným pojmem **odštěpení** té části osobnosti, jež se nekryje s naší sebepředstavou. I to je běžná věc v dennodenním styku, když například hovoříme o sousedech či známých, jak je vidíme, a oni s tím většinou velmi vehementně nesouhlasí, vidí sami sebe jinak, a co se jim „nehodí do krámu", to negují. (Či, jak je výše popsáno, projikují do jiných). A i v běžné psychoterapeutické praxi se psychoterapeut téměř automaticky snaží pacientovi zprostředkovat jiný (svůj) pohled na něj, dokazovat mu, jak mnohé z toho, co je ostatním i jemu v jeho chování zřetelné a obsažené, on tvrdošíjně odmítá. Tuto představu o nevědomí potvrzují i pozorování ve vývoji dítěte, jež v časném stadiu svého vývoje odštěpuje vše negativní od pozitivního, majíc jakési dva světy, jeden dobrý, upomínající na stav pohody v lůně matky, a druhý frustrující, symbolizující boj o život, respektive možnou ztrátu pečující osoby. Tyto dva světy se nesmí smísit, batole by nesneslo představu ne naprosto čisté lásky od matky. Když se

tato chová tak, že dítě frustruje, čemuž není možné ani správné se neustále vyhýbat, tak ji dítě rozštěpí na zlou ženu a věčně dobrou maminku, jež se znovu v jeho prožívání objeví, když je s ní dítě opět v pohodě. Podobně je to u něj samotného, v případě odmítavého postoje rodičů vezme raději vinu na sebe s pocitem, že se vlastně ve skutečnosti hodný rodič zlobí oprávněně, protože si to dítě zasluhuje. Toto rozštěpení je však v dalším vývoji neudržitelné, a tak se pozitivní obraz rodičů smísí postupně s negativním. To se děje jak u dítěte samotného, tak i ve vztahu k rodičům. Dítě tedy poznává svého rodiče reálněji, komplexněji – jedná se pak o toho samého člověka v obou těchto situacích – a neúnosnou část potlačí do nevědomí, jak jsme to již v předchozím textu vylíčili. O tom si více povíme v kapitolách o vývoji psychiky a její struktuře.

Z uvedeného vyplývá, že lze hovořit jak o minulém nevědomí, zahrnujícím neuvědomělá či potlačená citová hnutí, interakce či celé scény z dětství, tak i o **přítomném nevědomí**, zahrnujícím to, co si člověk v současné době či situaci neuvědomuje, jakým perspektivám se uzavírá, co odmítá, potlačuje, projikuje, čemu se vyhýbá. Narozdíl od běžného mínění, že se psychoanalytici zabývají neustále dětskými formujícími zážitky, je v moderní psychoanalýze kladen důraz, dokonce více nežli v ostatních psychoterapeutických metodách, na situaci zde a nyní, jak v denním životě, tak i ve vztahu k terapeutovi. Byl to opět psychoanalytik, totiž Franz Alexander, jenž zavedl dnes i ostatními psychoterapiemi běžně užívaný termín *korektivní emoční zkušenost,* jež má jaksi přepsat starou negativní zkušenost. Jde přibližně o to, že pacient automaticky opakuje i k analytikovi svůj typický vztahový vzorec, ať již ze zvyku, či nevědomky jej terapeutovi „nabízí", aby tento na něj konečně reagoval jinak a tím ho zbavil s tím spojené úzkosti. Ta zabraňovala projevení zakázaného hnutí. A tak můžeme formulovat v běžném myšlení protismyslnou myšlenku, že tam, kde se vyskytuje úzkost, je i silné přání – bohužel s onou úzkostí spojené. To se samozřejmě netýká reálné úzkosti z fyzického či psychického ohrožení. Výše zmíněnou cestu k svobodnějšímu a otevřenějšímu chování (uspokojení potlačeného přání) si lze představit dvojím způsobem: v jednom případě si člověk napřed uvědomí, co vše potlačuje,

a poté se toho odváží. Ale i v jistém smyslu opačná cesta je možná, jak to vídáváme například při terapii hraní rolí: určité doporučené chování upomene na všechno to, co s jeho dřívějším osudem souviselo, otevře se teprve nyní rozsah dříve nežitého, poraněného, otevírají se dávné nesplněné touhy. To je i odpověď na na první pohled nesrozumitelnou zkušenost, proč lidé pláčí, když zažijí něco krásného – neboť se vynoří smutné vzpomínky na okamžiky, kdy si to tak přáli a kdy se jim toho nedostalo.

Freud se přes veškerou svou skepsi týkající se emancipace člověčenstva domníval, že rozšíření oblasti zvědomění na úkor nevědomí dá člověku více svobody i možnosti, aby se vším, co jím hýbe, počítal a dle toho se zařídil. Věřil, že je možné, aby si lidé uvědomili své konflikty a naučili se je řešit – uvnitř sebe i mezi sebou – a zároveň i ovlivnit společnost, aby se stala méně represivní, svobodnější. Ke konci svého života zdůrazňoval zejména toleranci k sobě samému, ke svým vlastním utiskovaným hnutím a přáním, jež by se měla vzepřít poplatnosti společenským tlakům či zbytečně restriktivní morálce. Podobné tolerance by měl člověk dosáhnout i ke své existenciální konfliktovosti, přijmout ji a neusilovat o absolutní štěstí, nirvánu apod. Freudovi i jeho podobně smýšlejícím následovníkům šlo o podání realistického obrazu lidské psychiky, jejího vývoje i struktury. Jeho konceptu dynamického nevědomí lze rozumět jako určitému modu fungování duševních pochodů.

Poněkud odlišný je pojem nevědomí, jenž se neopírá o vývojově-strukturální, epigenetický model lidské psychiky, nýbrž preferuje výkladově-chápající **hermeneutické pojetí**. Jde o nalezení pokud možno vysvětlujícího porozumění různým životním situacím či psychické symptomatice, nemoci na pozadí dosavadního života či určitého životního pojetí. V podstatě to znamená, že nevědomá není nějaká scéna ze života, nějaký zážitek či potlačené hnutí, nýbrž určité podstatné hledisko, významovost. Každý člověk vidí svůj život subjektivně. Hodnotí-li politik svou snahu vstoupit do KSČ a později svou angažovanost v pravicové straně jako vůli podílet se za každého režimu na řízení věcí veřejných, pak může být jiný výklad, jenž se dokonce více shoduje se všemi ostatními fakty, přiměřenější, například že se jedná o kariéristu, jehož pohnutkami jsou dosa-

žení moci, slávy či jiných výhod. V odstavci o řeči jsme si však řekli, že dávání (slovního, vědomého, pravého) významu různým situacím a interakcím je určeno nejenom výchovou, nýbrž celou společností, její kulturou a etikou. Naskýtají se tu dvě základní otázky: kdo má právo na správný výklad určitého chování, na zachycení jeho podstaty – a dále: společnost dává hodnotící „nálepky" všemu, všichni jsme zajatci naší kultury i ducha doby, včetně současného stavu vědy, tedy samozřejmě i psychologie. V terapii pak má jak terapeut, tak i pacient prohovořit společná slepá místa – zaběhané stereotypy – s otázkou, zdali se společně něčemu nevyhýbají (určitým interakcím či tématům) či něco nechápou dle současných měřítek, jež se mohou v budoucnu ukázat jako předsudky. Vždyť ještě donedávna byla ženám upírána rovnocenná inteligence s muži, jejich přirozené místo bylo doma, u dětí a u plotny, a vše ostatní bylo považováno za abnormalitu. Jakési východisko (zvláště v moderní psychoanalýze) spočívá v oboustranném uznání subjektivity nazírání na svět (s tím, že výsledek obou těchto pohledů by přece jen mohl být blíže ke komplexní realitě nežli původní jednostrannost). Dále je třeba společně zkoumat, zda onen výsledný společný pohled není opět jednostranný, poplatný oboustranné, v něčem společné jednostrannosti (úzkostem, sympatiím, antipatiím, předsudkům, společenské vrstvě atd.). Avšak i když terapeut zastává jedno, jemu zřejmé hledisko (a proto je normální, že se terapeuti ve svých interpretacích často rozcházejí), může být konfrontace s pacientem přínosná tím, že u něj dochází k jakémusi zpochybnění a rozvolnění dosavadních názorů na sebe i jeho vztahových stereotypů, což může mít ten pozitivní efekt, že se vše opět složí dohromady příznivěji, jednak vlivem působení jeho „pravého já", jednak za přispění nových (dospělých) zpětných vazeb od terapeuta i okolí. Zvýší se tím šance žít v pravdě. Úkolem psychoterapeuta by pak bylo mu v tom být nápomocen a dbát, aby ono rozvolnění se dělo pozvolna a neohrozilo soudržnost celé osobnosti. Tato představa odpovídá i názoru zakladatele gestalt terapie Fritze Pearlse, jenž formuloval svou paradoxní teorii změny tím způsobem, že se člověk nemá snažit být tím, čím není, nýbrž že hlavní změna záleží v tom, aby se stal tím, kým je. Pak má šanci dělat autentické nové

zkušenosti, otevírají se možnosti bezprostředního učení a tím osobnostního růstu. I to, jaký člověk opravdu je, jeho „pravé já“ mu může zůstat skryté za jeho převzatým „falešným já“, jehož skutečný původ i rozsah bývá nevědomý. Tak může dospívající dívku trpící anorexií přímo šokovat, když nahlédne, že její hladovění je spíše nežli protestem proti výchově a postoji její matky výrazem nevědomého přizpůsobení se, přijetí jejích norem chování, například přísnosti k sobě i ostatním, důrazu na pevnou vůli a štíhlost, to je i na odezvu okolí, ač to u matky odsuzovala (například její obavu, co tomu nebo onomu řekne okolí). Během jedné diskuse se mě posluchači ptali, jak je možné, že mnozí lidé potlačují i své pozitivní stránky, svoji kreativitu, láskyplnost atd. Na tento dotaz lze odpovědět tak, že záleží na tom, zda se toho člověk nějak obává, na tom, s jakou emocí je to které chování spojeno – zde nejčastěji s nejistotou odezvy, proto ono vyhýbání se a tím i předcházení možnému zklamání. Projevuje se i v tomto pojetí nevědomí jeho dynamičnost? To si lze představit tak, že člověk nedokáže zcela umlčet hlas svého svědomí ve Frommově slova smyslu, to je **svědomí coby vnitřního hlasu**, hlasu věrnosti ke své vlastní osobnosti. Zpronevěření se sobě samému, v nejhorším případě zrada na sobě samém, stále v člověku hlodá a v mnohých případech teprve očistná konfrontace, zúčtování se sebou, mu přinese ulehčení.

Vraťme se opět na počátek našeho pojednání o nevědomí, kde jsme hovořili o tom, jak těžké je smířit se s tak malým rozsahem naší osobní svobody, vědomého jednání, s frustrací jedné ze základních potřeb po nezávislosti a ovlivnění něčeho – a to nehovořím o politicko-ekonomickém prostoru, jenž nás také omezuje a určuje, o možnosti stát se kdekoliv na světě byť náhodnou obětí teroristického útoku, o budoucím ohrožení třetím světem a růstem populace, jež vystřídalo strach z atomové války. Zde je zatěžko obětovat i ten kousek ryze osobní svobody, přiznat si, že si možná tím více namlouváme, jakými jsme pány přírody, světa, čím méně tomu tak skutečně je. C. G. Jung poukázal však i na to, že naše nevědomí je též moudré. Pomáhá nám často právě v situacích bezradnosti, kde jako bychom se vnořili do sebe, abychom se znovu zorientovali (tomu odpovídá ono francouzské „reculer pour mieux sauter“). Ale

nemusí se jednat jen o ono hypotetické kolektivní historické nevědomí. Již zkušenost prvých zážitků pradůvěry s matkou (a snad i předporodní zkušenost) nám dává pevný mezilidský základ do života, něco, co si ani neuvědomujeme a čeho si příliš neceníme: vždyť ona „raná" matka byla tak samozřejmě důležitá jako sůl či vzduch k dýchání. Teprve když se nám toho nedostalo, onoho spolehlivého hřejivého kontaktu, pozorujeme ty tak vážné poruchy ve vztahovosti, to chybění pevného emočního základu, pradůvěry v sebe samého i ve svět.

Kromě toho se psychoanalýza neuzavírá možnosti **nevědomí ovlivňovat**, vždyť jeden z cílů psychoanalýzy spočívá v navázání a udržování neustálého kontaktu s ním (jakási pokračující sebeanalýza). Vlastně jsou lidé v neustálém vzájemném kontaktu, komunikujíce spolu celou svou bytostí, tedy i onou emoční nevědomou částí svých osobností. Takovéto vzájemné ovlivňování je ve skutečnosti daleko účinnější nežli záměrné mezilidské chování, i druhá osoba je vnímána jako pravější. Tak dochází během hodinového psychoterapeutického sezení asi ke stu vzájemných nevědomých interakcí (akcí a reakcí), které zahrnují vzájemné očekávání, oťukávání, slaďování, přibližování a oddalování, provokace i nabídky atd. Když se předváděly studentům psychologie videozáznamy lidí, kteří se u vedoucího podniku ucházeli o místo, tak dokázali bez znalosti odborného rozhovoru v 85 % uhodnout, kdo bude přijat – a opravdu se ukázalo, že profesionální vědomosti hrály jen podružnou úlohu.

To ovšem opět do jisté míry zpochybňuje účinnost cíleného psychoterapeutického rozhovoru. Je li tomu opravdu tak, že naše úsudky formuje již předem naše nevědomí a terapeut je pouze zabalí do racionálně-kritické či povzbudivé odpovědi, tak jsou všechny ty psychoanalytické teorie pouhé racionalizace. Zcela tak tomu však není, i psychoanalytické poznatky jsou do značné míry výsledkem intuice a osobních zkušeností s pacienty – a cvičná vlastní analýza budoucího psychoanalytika mu má usnadnit ono výše uvedené spojení s hlubší, citovou vrstvou jeho osobnosti a osobnosti pacienta. A opravdu se stále znovu osvědčuje stará psychoterapeutická zásada tzv. terapeutického rozštěpu „já", což znamená, že se psychoanalytik má vždy na chvíli zcela vžít do pacienta (zapomenout

veškeré teorie) a nechat na sebe jeho osobnost, jeho vyprávění bezprostředně působit a poté se nad tím zamyslet, například co mu tím chce vlastně sdělit, jak to souvisí s jeho neurotickým příznakem, zdali může při jeho odstraňování pomoci určitá psychopatologická teorie – což je vlastně koncentrovaná a sdělitelná zkušenost. Přesto je možno do značné míry dále tvrdit, že největší podíl na nevyléčení či vyléčení, na stagnaci či pozitivní změně má setkání a komunikace nevědomí obou partnerů; a opravdu skoro všechny výzkumy výsledků psychoterapie poukazují na to, že hlavní roli nehrála určitá metoda či interpretační schopnosti terapeuta, nýbrž kvalita vzájemného vztahu. To neznamená sympatii na první pohled, vzájemné harmonické vycházení za každou cenu. Srovnávání videozáznamu na počátku terapie s konečným výsledkem sice ukázalo, že nejhorším případem je vzájemná antipatie a neporozumění; nejlepší výsledek měly kritické, avšak pozitivně angažované výměny názorů. Pouhé potvrzování toho, jak je vše bezvadné a chvályhodné, nemůže přinést žádnou změnu.

Z jiného zorného úhlu lze říci, že se pacient může dostat jen tak daleko, jak daleko je jeho terapeut – v diferencovanějším a svobodnějším citovém prožívání, uvažování o různých možnostech řešení obtížných situací i v odvážném chování co nejméně omezeném úzkostmi, restriktivními zábranami či úzkým morálním kodexem. Ostatně podobná obohacující setkání se dějí v běžném životě též, jako například v takzvaném zamilování na první pohled, v diskusích, neočekávané pomoci, v situaci nouze atd. Teoreticky si psychoanalýza představuje modifikovatelnost nevědomí jeho přijetím, integrací do vědomého já. Sociálně schůdnou cestou se uspokojují původní pudová přání (takzvaný primární proces, jenž sleduje co nejpřímější cestu k dosažení uspokojení, je nahrazen sekundárním procesem, jednáním „oklikou“ pomocí anticipace s ohledem na pravděpodobnou možnost dosažení cíle v realitě a v souladu s naším svědomím). Sexuální, erotické, narcistické a agresivní žádostivosti se spolu mísí, jsou neutralizovány, sublimovány a socializovány. Tam, kde se to nepodaří, kde vznikne zábrana v tomto vývoji, způsobí nahromaděná, volně neproudící energie neúnosné napětí, jež může ústit i v nemoc. Z po-

dobného úhlu pohledu se jedná o snahu po pružné a pohyblivé organizaci lidské psychiky, a námi popsané nevědomí, její potlačená či odštěpená část, působí jako cizí těleso, nerozvinutá část naší osobnosti.

Samozřejmě lze **analyzovat i samotnou psychoanalýzu** a její důraz na roli nevědomí. V lidské psychice – a proč ne i v psychice Sigmunda Freuda a jeho následovníků – se to má tak, že pakliže se něčeho důležitého vzdáme, hrozí pravděpodobnost, že si to jinou formou opět vezmeme, nahradíme. Člověk, jenž si řekl, že se nebude snažit o lásku a vrhne se do práce, získá uznání, to jest přece jen emoční satisfakci okolí. Pakliže se psychoanalýza vzdala nároku připustit možnost vědomého, suverénního řízení a hrdosti člověka nad sebou samým, kritizujíc vědomí racionálních úsudků o sobě i o svém chování coby zakrývání faktů, že nás z velké části řídí naše nevědomí, pak by to znamenalo vážnou krizi identity, nemožnost se spolehnout na sebe, na svůj hodnotový systém zásad, který si člověk vytvořil a dle kterého žije. Již v úvodu jsem se zmínil o tom, čím se budeme zabývat v jedné z dalších kapitol – zda opravdu není představa o sobě samém jen jakýsi myšlenkový konstrukt, o nějž se můžeme opřít a jenž nám pomáhá se spolehlivě, kongruentně a sociálně chovat. Tak daleko však psychoanalýza nejde, naopak považuje vývoj a růst osobnosti včetně sebevnímání (reprezentace sebe, vztahu i okolního světa) za velmi reálné záležitosti, hovoří o dynamických paměťových procesech a restrukturacích v mozku atd. Možná že i nevědomí je jakýsi návrat k něčemu spolehlivému, lze v něm spatřovat jádro naší osobnosti, peklo i nebe, hloubky i výšky, zvířeckost i božskost. Zvláště C. G. Jung, syn evangelického pastora, jenž ve svém mládí bojoval s otcem i křesťanskou vírou, postavil na místo Boha (Boha v nás, jak tvrdí panteisté) nekonečné „já“, jehož pouhá špička je nám vědomá a rozevírající se ramena končí v individuálním a kolektivním nevědomí, jakési studnici, ze které může člověk celý život čerpat a obohacovat se. Jeho obraz člověka není aristotelský, konkrétně-konfliktní, nýbrž spíše platonický, čerpající z idejí a přibližující se jim.

Co je tedy důležitější, cennější: vědomí, nebo nevědomí? Odpověď poskytne příměr vědomí ke světlu, jež nevědomí ozáří a do sebe pojme,

a tak se může neustále rozšiřovat. Bez onoho světla by vše zůstalo v neuvědomělém, pudově temném stavu, tak jak to předpokládáme u zvířat. Svobodná vůle, práce i kultura by neexistovaly. Bez našeho nevědomí bychom ztratili sepětí s přírodou, byli bychom vydáni na pospas křehkému a lehce ovlivnitelnému rozumu, ideologiím, racionalizacím, manipulacím, chyběl by nám onen tělesně-emoční kompas, jistý instinkt pro přežití.

Věčným problémem zůstane otázka, proč si lidé nevytvářejí takovou společnost, která by ono zvědomění, jež znamená i disponování sebou, obohacování, svobodu prožívání i jednání, podporovala? Psychoanalýza poukazuje na to, že se často celá společnost chová jako její jedinci, leccos, co ji ohrožuje a znejišťuje, **potlačuje do kolektivního nevědomí**, o čemž se znovu rozhovořím v poslední kapitole. Tak se lze ptát, proč se po převratu roku 1989 nepotrestali komunisté odpovědní za okupaci Československa v roce 1968 i za jiné zločiny. Zřejmě chyběla dostatečná snaha se vypořádat s minulostí – i s vlastní minulostí – s vlastním aktivním či pasivním přispíváním ke stagnaci a udržení tehdejšího politického uspořádání. Obdobně jako se čelní komunisté podřizovali diktátu Moskvy a měli za to četné výhody, tak se i většina obyvatelstva podřizovala totalitnímu režimu a užívala si výhod pohodlně jistého zaměstnání a nenesení odpovědnosti za věci veřejné. Pohodlnou racionalizací se stala myšlenka, že se stejně nedá nic změnit, že moc mají ti druzí, čímž se potlačil stud nad přizpůsobením a vzdáním se. Odtud i snaha po zlehčování disidentského odporu – jeho cenění by v mnohých vyvolalo nepříjemné otázky po vlastní nečinnosti. Podobný smysl má i hledání chyb na prezidentu Havlovi – na jedné straně se nám hodí se s ním identifikovat, „náš prezident Havel ceněný v celém světě“, na druhou stranu na něm hledáme chyby, abychom jej mohli z onoho podestu sesadit a třeba se i nad ním vyvýšit – a tím se zbavit vlastních výčitek svědomí. Dřívější systém skýtal dokonce i jistou důležitou výhodu, možnost pro mladé lidi projevovat větší či menší odvahu v šikovném „oblafnutí“ vrchnosti, vymýšlení si politických vtipů, či byly potleskem ceněny vcelku nevinné narážky oblíbených herců. Konec konců se stala tato doba i pro mnohé disidenty nejzajímavější a nejplodnější částí jejich života, charakterizová-

na kontakty s nevšedními lidmi, napínavostí, přátelstvím i zábavou. Jistě jsou i tací, většinou ti méně známí, kteří trpěli ve vězeních, dennodenní diskriminací – a nikdo po nich ani nevzdechl. V tomto smyslu si nedávno stěžovala dcera jednoho disidenta v úvodu své literární prvotiny: „Jsme ztracená generace, jediného nepřítele, který nás ještě mohl inspirovat, nám vzali. Jsme generace absolutní komunikace, absolutní svobody a absolutní nudy. Nikoho to nezajímá, ani nás už ne."

Poměrně krátkou dobu po převratu roku 1989 napsal psychoanalytik a publicista Petr Příhoda článek do Lidových novin s názvem Totalita v nás, jenž vyvolal u mnohých lidí pobouření. Přitom není nic přirozenějšího, než že se naše postoje a z nich vycházející myšlení a jednání přes noc nezmění, že jsme do sebe vsáli stereotypy, jež nám byly prezentovány jako adekvátní, či jež jsme si v sobě vytvořili coby jakýsi protilék proti omezujícímu režimu, který jsme často nazývali nepravým jménem (to znamená, že ten pravý význam jsme si raději neuvědomovali): tím se stalo normální, že „kdo neokrádá stát, okrádá rodinu", skromnost byla v daných podmínkách absurdní, neodpovědnost a chytráctví bylo běžné, ba obdivované, neúcta k životnímu prostředí znamenala škození či pomstu státu apod. Potlačena do kolektivního i individuálního nevědomí byla tedy hrdost, mužnost, odvaha, odpovědnost za příští generaci, národní sebevědomí – a tento fakt nesmí ani dnes vyjít najevo – toho by se totiž ty stovky procesů s komunistickými přisluhovači dotkly.

Mluvíme vlastně stále o obecné zákonitosti, že určitá kultura, doba, morálka, prostě dobová omezenost a jednostrannost zatlačuje ostatní lidské možnosti (v prožívání, myšlení i chování) do pozadí, do kolektivního nevědomí. Je i ono dynamické, dere se nějakým skrytým způsobem na povrch? Kromě již zmíněné racionalizace a neustálého vymlouvání se přisuzujeme i ve společenském měřítku ony slabosti, jež se derou na povrch, raději jiným, či v ještě zhoubnější formě rozdáváme utržené rány naší hrdosti ostatním, naskytne li se k tomu konečně příležitost. Známé je to z vojenské služby (šikana), kdy staří „mazáci" utlačují nováčky, odreagovávají si tak vlastní dřívější ponížení a bezmocný vztek. Před pár lety jsem se přestěhoval ze západního do východního Německa, kde jsem

se setkal s kolektivním pocitem zklamání a bezvýchodnosti vůči jejich západním „bratřím“, od kterých toho tolik očekávali, a nyní se cítí být „převálcováni“ a neustále poučováni o tom, jak se má pracovat, co to znamená demokracie, jak se chovat ve věku mobility, pružného přizpůsobení a důrazu na vlastní iniciativu a odpovědnost. Navíc odcházela často na vedoucí místa do bývalé NDR takzvaná druhá garnitura, totiž lidé, již si hojili své komplexy malosti a své neúspěchy v konkurenci na západě, aby se tím více na východě chovali povýšenecky. Avšak i celá společnost v západním Německu – narozdíl od východního Německa – byla po válce denacifikována, ponížena ve svém sebevědomí, spojenci byla „nařízena“ sebekritika nad tím, že všichni více méně souhlasili s fašismem – a naordinována demokracie. Nyní, po čtyřiceti pěti letech, získali západní Němci šanci se podobně chovat k východním Němcům, což se opravdu dělo a děje. Na tomto většinou nevědomém procesu se samozřejmě podílí i druhá strana tím, že nekriticky zprvu vše přijímala, což mělo za následek pozdější vystřízlivění a opět obrácení celé situace ve službách záchrany vlastního sebevědomí v opak: nyní se považují východní Němci za ty lepší Němce, poctivější, nositele národních i mezilidských hodnot, kteří se neustále nehoní jenom za ziskem, ať to stojí, co to stojí.

Snad ještě zřetelnější spojení mezi individuálním a kolektivním vytěsněním do nevědomí se zračí v rozdělení ženských a mužských rolí a s tím spojeným setrváváním patriarchálních struktur (o nichž jsem pojednal ve své poslední knize *Fenomén ženství a mužství*). Chlapec, jenž potlačuje své prvotní symbiotické spojení a identifikaci s prvou vztahovou osobou, matkou, aby si mohl od druhého až třetího roku života vytvářet chlapeckou identitu, se často celý život obává zženštění, opanování ženou či ženské partnerčiny i vlastní emocionality, snaží se chovat se o to mužněji, získat nad ženským elementem moc – v sobě i ve vztahu k ženám; svou vlastní ženskou stránku, animu, jak ji nazval C. G. Jung, potlačil do nevědomí a odtud se projevuje jenom nepřímo: téměř výhradně muži jsou básníci a komponisté opěvující lásku a toužící po ztracené harmonii; filozofové se snaží nastolit všeobjímající výklady světového

dění. Energický úspěšný manažer, jenž onemocní infarktem myokardu, se nechá hýčkat sestrami jako malé dítě – teprve tato situace mu to umožní. Muži toto své ženství nejen potlačují – již chlapci vše holčičí odmítají, tím dokonce opovrhují – nýbrž i projikují, deponují do žen, které označují za nevypočitatelné, hysterické, nerozumné, jindy opět éterické, nedostižné a záhadné, jim tudíž cizí, čímž si opět drží onen ženský prvek „od těla".

Ženy se opět těmto představám a očekáváním do značné míry podřizují, rády přenechávají zodpovědnost za věci veřejné mužům, to jest identifikují se s tímto uspořádáním, chovají se opravdu žensky, svůdně, snaží se odpovídat představě mužů o kráse, což jim zastře – vytěsní – možnost konfliktu, uvědomění si nedůstojnosti jejich postavení. Úmyslně nevolím slovo nespravedlnost, poněvadž se na oné konstelaci podílí obě strany. Dívky často již v dětství do jisté míry potlačují svou touhu po samostatnosti a svým užším spojením se stejnopohlavní matkou, jež do nich jaksi více vidí, toho musely více tajit, respektive byly více omezovány.

Představuji si, že se v čtenáři ozývají neustále nové námitky při těchto představách působení nevědomých sil v nás samotných, podílejících se i na dynamice a uspořádání společnosti, která se nám „raději" jeví jako odcizená, někdy až nelidská, nespravedlivá a objektivně proti nám stojící. Je těžké si přiznat, že společnost je taková jako my sami, ba že se její negativní vliv přímo odvozuje z toho, co sami potlačujeme, s čím se sami otevřeně nekonfrontujeme. Z výzkumu menších i větších skupin totiž víme, že se tam ony potlačené tendence, úzkosti i vášně spojují a potencují, celé společenství může ovládnout společná, z velké části nevědomá fantazie (sebepředstava) složená z toho, co se potlačilo a čím se to nahradilo. Může se jednat například o pocit historické křivdy, o nacionalistickou mystifikaci, o fantazii vyvoleného národa s projekcí všeho méněcenného do židů či černochů, s odůvodněním zachování čisté rasy či bezpečnosti občanů. Společná fantazie ohrožení terorismem může v daleko větší míře sloužit k semknutí se kolem silného prezidenta, uspokojit frustrované narcistické potřeby, překrýt fakt rozpadávajících se vztahů a společně sdílených hodnot, pocity bezcílnosti života, je i výsledkem strachu o naši

bohatou konzumní společnost. Takovéto interpretace jak historie, tak i současného dění jsou vlastně běžné, psychoanalýza snad jen onu nevědomou dynamiku systematičtěji studuje. Tak například zkušenosti z rodinné psychoterapie potvrzují princip většinou nevědomé komplementarity: čím víc je jeden člen rodiny aktivní, tím více je druhý pasivní, čím extrémněji zaujímá jeden pól, tím spíše se najde člen rodiny, který zaujme opačný pól. Čím více zastával Václav Havel morální pojetí občanské společnosti, žití v pravdě, tím více prosazoval Václav Klaus materialistické a pragmaticky utilitaristické stanovisko. V mezilidských interakcích se může jednat o nevědomý proces takzvané projektivní identifikace: něco, co sám sobě nepřipouštím, tím spíše vidím v druhém či to do něj deponuji, v něm si to i částečně odžiji, když si představím, že ten druhý tak a tak myslí a jedná, abych to pak ve vztahu k němu (interpersonálně) potíral; neboť je to snadnější, nežli se konfrontovat sám se sebou, a navíc to odlehčí, mohu se od toho více distancovat. Konec konců se Václav Klaus ukázal být sociálnější, méně radikální nežli jeho pravičácky proklamované postoje i projevy a Václav Havel militantnější nežli jeho humanistické vědomé postoje. Zde se totiž ukazuje, že nemusí jít v nevědomí o určité nepřipouštěné obsahy, vztahy, souvislosti či významovosti, nýbrž že jde často o nevědomé procesy. Souvislost mezi společenským, vztahově interpersonálním i individuálním nevědomím nás bude provázet i v dalších kapitolách týkajících se i sporného problému, jak se i psychoanalytické teorie vyvíjely a měnily zčásti dle toho, co ta která společnost prosazovala, co jí chybělo a co potlačovala.

2. kapitola

SPOLEČENSKÉ ZMĚNY A VÝVOJ PSYCHOANALÝZY VE 20. STOLETÍ

Psychoanalýza je v mnoha směrech zvláštní věda. Je kritizována za to, že i ve srovnání s akademickou psychologií není schopná poskytovat objektivní, experimentálně opakovatelné poznatky. Nejde jí totiž o takzvanou objektivní pravdu, nýbrž o co nejadekvátnější porozumění člověku té které doby. Tato definuje vždy nové cíle, vznikají nová očekávání i tlaky společenských poměrů, což v interakci s lidskou přirozeností a vývojovou dynamikou vede k novým problémům a volá po nových řešeních. V různých obdobích se liší i představa zdravého a správného života, obraz člověka a úvahy o jeho místě ve světě. Lidmi dnes „hýbe" něco jiného, nežli tomu bylo dříve. Sotva by asi oslovilo či nadchlo středověkého člověka abstraktní umění, řeči o odcizení či seberealizaci by mu byly vzdálené. Naopak by pravděpodobně bylo pro něj největší katastrofou vyhoštění z církve – to jest sociální izolace a ztráta nosného rámce jeho identity, jeho porozumění, jeho bytí ve světě. (V jistém slova smyslu je psychoanalýza a z ní odvozená pojetí člověka a jeho života náhražkou náboženství.) Filozof Fichte nemohl mnoho nocí spát, když se seznamoval, respektive smiřoval s Kantovými důkazy o tom, že „věci o sobě", to jest objektivní skutečnost, nelze nikdy obsáhnout, poznat – což se nám dnes zdá samozřejmé.

Na druhé straně je stejně tak zvláštní, že si dodnes po sobě následující psychoanalytické představy o fungování lidské psychiky uchovávají svou parciální platnost, podobně jako newtonská fyzika v širším rámci

teorie relativity. Souvisí to zřejmě s tím, že některé konstanty lidského bytí se v různé míře projevují v každé době. Bez nároku na úplnost vyjmenuji ty, jež mají význam jak v individuálním životě, tak i ve společenské a politické dynamice – jde o jakýsi pohyb či konflikt mezi víceméně extrémními póly, o jeho kolísání mezi důrazem na dynamiku či na strukturu, mezi (levicovým) protestem a (pravicovým) konzervativismem, mezi ženským a mužským principem, mezi individualismem a sociálností, mezi tendencí chaosu a sebeřízením – a u terapeuta jde opět o pendlování mezi jeho pojetím sebe coby katalyzátoru či nutností být architektem (labilních osobností), mezi tendencí poskytovat pacientovi citový vztah a akceptaci a na druhé straně jej kriticky „optimálně frustrovat" ve službách snahy po jeho osamostatnění. V následujícím textu se budu snažit podat pět stále platných psychoanalytických pojetí osobnosti v návaznosti na tu kterou historickou epochu ve smyslu pozitivních i negativních ovlivňujících, nevědomých spolukonstituujících faktorů. Tyto psychoterapeutické koncepty jsou i (terapeutickou) reakcí na ten který společensky vývojový trend.

Společenské poměry na konci 19. a počátku 20. století byly charakterizovány nejen do té doby trvajícím útlakem, nesvobodou, autoritativností, vynucenou poslušností a pokryteckou morálkou (zneužívání žen, dcer, bordely atd.), nýbrž i vzpourou proti takovéto nerovnosti, ať již na úrovni sociální – vznikly prvé socialistické strany, emancipační hnutí žen, spolky prosazující národnostní uvědomění a tak podobně – nebo v rodině coby volání po větší svobodě a sebeurčení, například i v sexuální oblasti.

Této situaci odpovídají v té době typické meziosobní, a tudíž i vnitřní konflikty, jež nacházejí své vyústění v neurózách. Typická tendence, ale i nemožnost potlačení, vytěsnění dosud zakázaných impulzů, vidina možnosti uskutečnění silných přání a vášní – příležitostně pod vlivem romantické literatury či agónie Rakouska-Uherska – vedla ke vzniku neurotických symptomů, v té době typické hysterie, konverze do tělesné sféry.

Sigmund Freud i Karel Marx měli obdobnou ideu: **uvědomění si potlačení**, poroby, respektive obou stran konfliktu s výzvou k jeho řešení.

Právě tím se stala psychoanalýza revoluční, společnosti nepohodlná, narozdíl od paralelně se vyvíjejícího behaviorismu, jenž reagoval na danou situaci spíše opačně, totiž přizpůsobením, tedy odstraněním příznaků a hladším – dalším – fungováním. Z psychoanalýzy se vyvinuly další směry, které se mimo jiné lišily hlavně mírou revolučnosti řešení konfliktů, od plného osvobození potlačovaných impulzů, přes abreaktivní, psychodramatické techniky, až po hledání kompromisů, či se kladl důraz na pouhém uvědomění si a apel na další svobodné rozhodování, popřípadě na větší toleranci „já", tj. přiznání si konfliktovosti vlastní situace, její vydržení při nemožnosti okamžitého řešení.

První světová válka otřásla Freudovým optimismem týkajícím se sebeuvědomění a sebeurčení člověka. Formuluje po ní svou tezi o pudu smrti, o nutnosti tyto destruktivní, navenek se obracející tendence ve formě agrese (spolu s asociálními sexuálními impulzy) regulovat – což vede k jeho **pojetí jáských obranných a řídících funkcí** – a podřídit je morálním zásadám a humanistickým ideálům (takzvanému nadjá). Tato všeobecná snaha po pořádku vede v Evropě a USA ke snahám po zlepšení demokratických mechanismů ve smyslu posílení vzájemného dialogu i různých pojistek, což našlo svou konkretizaci ve vytvoření Organizace spojených národů. Na druhé straně vznikaly i přísné autoritativní režimy – v Rusku, Německu či v Itálii.

Též psychoanalýza klade v té době – oproti původní téměř výhradní podpoře potlačovaným impulzům a přáním – větší důraz na zachování vyvážené psychické organizace. Dodnes platí tehdejší definice takzvané neutrality psychoanalytika, totiž závazku zachovávat přibližně stejnou vzdálenost (respektive podporu) jak k zakázaným pohnutkám, tak i k seberealizaci a chování s ohledem na okolí, jakož i k respektu před pacientovými morálními (náboženskými, životními) zásadami. Mnozí analytici dbali až příliš úzkostlivě na takzvanou abstinenci, to znamená, že se chovali co možná nejvíce anonymně, aby se na základě toho projevilo jenom to, co souvisí s pacientem. Tato co největší „čistota" psychoanalýzy byla motivována i snahou po zachování čistoty psychoanalytické teorie i hnutí vůbec, neboť se začali profilovat první renegáti: Michal

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.